

authority of adults, the unconditional love to the child, fairy tale, beauty and the incorporation in different activities, especially in the game.

Key words: *morality, values, moral values, upbringing, methods of upbringing.*

УДК 371.32

Т. Г. Цуркан, Н. Б. Красій

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Шлях до успіху особистості – через проблемне навчання

У статті розглянуто теорію проблемного навчання, висвітлено трактування означеного питання науковцями. Проаналізовано позиції до визначення проблемного підходу як закономірності процесу пізнання: новий тип навчання, метод навчання, принцип навчання, технологія. Охарактеризовано специфіку проблемно-пошукових методів, зокрема методу проблемного викладу, частково-пошукового, дослідницького методів, у навчально-пізнавальній діяльності учнів. Подано класифікацію проблемних ситуацій та визначено їх вплив на становлення успішної особистості молодшого школяра.

Ключові слова: *успіх, проблемне навчання, проблемна ситуація, технологія, принцип навчання, метод навчання, частково-пошуковий метод, дослідницький метод.*

Постановка проблеми. В останні роки поряд зі змінами програми ведеться пошук надійних шляхів розвиваючого навчання. Важливе значення надається проблемному навчанню, основна мета якого, як відомо, полягає у збагаченні активного ставлення учнів до оволодіння знаннями, інтенсивного розвитку їхньої самостійної пізнавальної діяльності та індивідуальних творчих здібностей. Проблемне навчання є основним засобом активізації розумової діяльності учнів, розвитку в них тяги до знань і бажання вчитися. Одночасно воно є умовою творчих здібностей школярів. У проблемному навчанні створюються найбільш сприятливі умови для формування таких якостей особистості, як пізнавальний інтерес, творча активність і самостійність.

Аналіз актуальних досліджень. Вагомий внесок у розвиток теорії та методики розв'язання питань проблемного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах зробили такі вітчизняні вчені у галузі педагогіки і психології, як А. М. Алексюк, Н. М. Буринська, В. М. Герасимчук, В. П. Замковий, В. П. Корнєєв, С. Д. Максименко, В. І. Паламарчук, О. І. Пометун, Ю. Д. Руденко, О. Г. Стадник, А. В. Фурман, Б. О. Чернов та ін.

Як зазначають дослідники (А. В. Брушлинський, Т. В. Кудрявцев, Ч. Купісевич, І. Я. Лернер, О. М. Матюшкін та ін.), особливо плідно розумовий розвиток відбувається в процесі розв'язання проблемних ситуацій, які відповідають освітнім завданням розвитку особистості.

Метою даної статті є розкриття педагогічних можливостей використання проблемного навчання на уроках для забезпечення шляху до успіху особистості.

Мета роботи зумовила необхідність застосування комплексу **методів дослідження**: аналіз психолого-педагогічних і науково-методичних джерел, формально-логічний, системного підходу.

Виклад основного матеріалу. Найголовнішою умовою сучасного навчально-виховного процесу є його особистісна зорієнтованість, спрямована на те, щоб кожен вихованець став повноцінним, самодостатнім творчим суб'єктом пізнання, спілкування, вільною, успішною особистістю. Важлива роль у формуванні саме такої людини належить проблемному навчанню.

Теорія проблемного навчання розробляється досить давно. У минулому з проблемним навчанням пов'язані такі імена, як Ж. Руссо, Ф. Дістервег, М. Пирогов, К. Ушинський. Технологія проблемного навчання виникла у 20–30-х роках ХХ століття. Проблемне навчання ґрунтується на теоретичних положеннях американського філософа, психолога і педагога Дж. Дьюї (1859–1952), який заснував у 1894 році в Чикаго дослідну школу, у якій навчальний план був замінений ігровою та трудовою діяльністю. Цією проблемою опікувалися педагоги та психологи, а саме: І. Я. Лернер, М. І. Махмутов, О. Я. Савченко, О. Я. Митник, Т. М. Байбара, А. М. Матвогикін, А. М. Алексюк, В. О. Сухомлинський [2, 243].

Деякі аспекти проблемного навчання також з'ясовували такі українські методисти, як В. М. Герасимчук, В. П. Замковий, В. П. Корнєєв, Л. І. Круглик, А. Й. Сиротенко, О. Г. Стадник, М. С. Топузов та ін. У їхніх працях зосереджується увага на питаннях формулювання проблемних завдань і методиці проведення проблемних уроків [8, 58].

Проблемність являє собою одну з головних закономірностей процесу пізнання. Учені визначають проблемне навчання з різних позицій:

- новий тип навчання (М. Скаткін, І. Лернер);
- метод навчання (О. Оконь);
- принцип навчання (Г. Понурова);
- технологія (Г. Ксенгова, Н. Саві).

Під проблемним навчанням І. Я. Лернер розумів розв'язання учнями (під керівництвом учителя) нових пізнавальних і практичних проблем у системі, яка відображає освітньо-виховні цілі школи. У сучасній практиці проблемне навчання можуть визначати як «особливий тип навчання, характерною рисою якого є його, по відношенню до творчих здібностей, функція».

У теорії М. І. Махмутова проблемне навчання – це тип розвивального навчання, у якому поєднуються систематична самостійна пошукова діяльність учнів із засвоєнням готових здобутків науки, а система методів побудована з урахуванням визначення мети й принципу проблемності. [5, 111].

Проблемне навчання забезпечує можливість творчої участі учнів у процесі засвоєння нових знань, формування пізнавальних інтересів і творчого мислення, високий ступінь засвоєння знань і мотивації учнів. Основою для

цього є моделювання творчого процесу за рахунок створення проблемної ситуації й управління пошуком рішення проблеми. Усвідомлення й розв'язання проблемних ситуацій відбувається за оптимальної самостійності учнів, але під загальним керівництвом педагога в ході спільної взаємодії.

За ступенем пізнавальної самостійності учнів технологія проблемного навчання реалізується через використання проблемно-пошукових методів: метод проблемного викладу, частково-пошуковий, дослідницький методи. Вибір методу залежить від проблемної ситуації та рівня підготовленості учнів.

Метод проблемного викладу матеріалу використовують у класах, що менш підготовлені за рівнем інтелектуальних здібностей, не мають навичок пошукової діяльності. Найчастіше це має таку схему: постановка проблеми → формулювання гіпотези (учителем, припущення учнів) → перевірка гіпотези за текстом або навколотекстовими матеріалами під керівництвом учителя → висновок.

Деякі педагоги надають перевагу частково-пошуковому методу. У цих умовах керують діяльністю учнів за допомогою спеціальних запитань, завдань, що спонукають до самостійного пошуку відповіді, допомагають сформулювати гіпотезу, зробити висновок. Найчастіше використовують такі види діяльності: підбір аргументів на основі тексту, аналіз епізоду, стильових особливостей твору, зіставлення епізодів, подій, фактів, порівняльна характеристика, виступ під час диспуту, участь у дискусії тощо.

Дослідницький метод застосовують на уроках, коли розв'язання проблемної ситуації вимагає дослідження завдань із недостатніми або суперечливими даними, свідомим допущенням помилок, а також під час уроків-конференцій, уроків-семінарів, уроків-проектів [6, 56].

Для того, щоб проблемна ситуація стала дидактичним інструментом педагога, необхідне знання типів проблемних ситуацій. У літературі відомо понад 20 класифікацій проблемних ситуацій, причому для них використовуються різні підстави.

Найбільшим визнанням у педагогічній практиці користується класифікація М. І. Махмутова. Він указує такі способи створення проблемних ситуацій і, відповідно, визначає їх типи:

- при зіткненні учнів із життєвими явищами, фактами, які вимагають теоретичного пояснення;
- при організації практичної роботи учнів;
- при спонуканні учнів до аналізу життєвих явищ, що приводять їх у зіткнення з колишніми життєвими уявленнями про загальні явища;
- при формулюванні гіпотез;
- при спонуканні учнів до порівняння, співставлення і протиставлення;
- при спонуканні учнів до попереднього узагальнення нових фактів;
- при дослідних завданнях.

Різноманітність типів проблемних ситуацій свідчить про важливість використання в навчальному процесі, зумовлює різні способи їх створення.

Навчальний процес набуває розвивального, творчого характеру, створюються умови для того, щоб учні відчували, що вони вчаться, а не лише їх навчають.

Використання технології проблемного навчання на уроках дає можливість забезпечити позитивні результати навчання, оскільки здійснюється через розумове утруднення. Вирішуючи проблему, учень «включає» активні мисленнєві процеси, у результаті чого здобуті знання стають частиною власного досвіду. Проблемне навчання пробуджує в учнів бажання пізнавати, сприяє виникненню інтересу до того, що вивчається, формує в учнів уміння вирішувати життєві проблеми, знаходити вихід із нестандартних ситуацій, оскільки, розглядаючи художній твір, учні долучаються до вирішення змодельованих у них життєвих проблем [1, 128].

На уроках часто використовують таку форму діяльності, як дискусія. У молодших школярів добре розвинена фантазія, творча уява, вони більш розкуті у своїх висловлюваннях. Спочатку до активного словникового запасу дітей вводяться фрази, що часто вживаються в ході дискусії: «Я вважаю», «На мою думку», «Я поважаю вашу думку, але...», «Я з вами не згоден». Завдяки участі в дискусії діти вчаться відбирати необхідне для розкриття задуми, групувати його, аргументувати свої висловлювання, продумувати смислові зв'язки між частинами діалогу, знаходити їх словесне вираження.

Головне, щоб діти з різним рівнем підготовки залучалися до розв'язання проблем у різний, доступний для кожного спосіб, оволодівали пошуковими вміннями, включались у творчу діяльність.

Основну увагу спрямовують не на результат засвоєння певних знань, а на процес осягнення нової інформації. Жодна технологія не буде ефективною, якщо учня не навчити вчитися. Це завдання особливо актуальне для вчителя початкових класів. Бо в цьому віці в дитини формується потяг до навчальної діяльності і вміння вчитися [3, 162].

Дослідження методистів (В. Н. Максимової) засвідчили, що, переводячи весь навчальний процес лише на проблемне навчання, учитель спостерігає зниження інтересу учнів до знань. Якщо ж чергувати проблемність з елементами програмування, алгоритмізації, методу доцільних задач, то досягається значно більший ефект. І справа тут не лише в стимулі, новизні підходів, а в тому, що кожний із згаданих підходів вносить свій необхідний елемент у формування пізнавальної активності, інтересів учнів.

Проблемне навчання можна використовувати для того, щоб учні вміли бачити тему, проблему уроку, що вивчається, могли поставити проблему, продумати можливості і способи її розв'язання. Надзвичайно багатий матеріал для цього дають нам уроки-роздуми з читання. У багатьох випадках теми таких уроків уже в самій назві містять запитання,

яке є стрижнем обговорення. На нього діти, як правило, не можуть одразу відповісти, бо для цього потрібно занурюватись у текст, аналізувати мотиви поведінки дійових осіб, міркувати, обговорювати різні думки [7, 15].

Проблемне запитання вчителя тільки тоді розвиватиме мислення учнів, коли і вони будуть сприймати його як своє особисте питання. Ще краще, коли учні самі ставлять запитання. Досвід переконує, що коли дитина сама доходить певного висновку чи визначення, їй непотрібно заучувати напам'ять зміст навчального матеріалу шляхом багаторазового повторення. Уроки проходять жваво, цікаво.

Мислення розвивається тоді, коли учень зустрічає труднощі й самостійно їх долає, у думці оглядає, досліджує широке коло фактів, явищ для вивчення проблеми. Доцільно завжди залишати щось недоведене, щоб дитині захотілося повернутися до того, що вона дізналася. Недоговорене – це ніби приманка для мислення школяра. Відповісти на проблемні запитання неможливо без залучення набутих знань, і чим більше фактів аналізується, порівнюється, тим глибше усвідомлюється кожне запитання як проблема.

Створюючи проблемну ситуацію, учитель збуджує найважливішу рушійну силу розумової активності – перехід від досягнутого рівня знань і розумового розвитку до нової сходинки, на яку треба піднятися в процесі оволодіння новими знаннями [4, с. 21].

Висновки. Ефективність технології проблемного навчання в тому, що вона допомагає сформувати гармонійно розвинену творчу особистість, здатну логічно мислити, систематизувати й накопичувати знання, здатну до самоаналізу, саморозвитку, набуті вміння вирішувати проблемні ситуації на уроці допоможуть розв'язувати подібні в самостійному житті. Постійна постановка перед учнем проблемних ситуацій призводить до того, що він не «пасує» перед проблемами, а прагне їх вирішити, тим самим ми маємо справу з творчою особистістю, завжди здатною до пошуку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вердіна С. В. Секрети педагогічної майстерності. Уроки для вчителя / С. В. Вердіна, А. Г. Панченко. – Х. : «Основа», 2008. – 233 с.
2. Дьюи Д. От ребенка – к миру, от мира – к ребенку / Д. Дьюи. – М. : Карапуз, 2009. – 352 с.
3. Махмутов М. І. Організація проблемного навчання в школі / М. І. Махмутов. – М. : Педагогіка, 1997. – С. 162–167.
4. Митник О. Я. Як навчити дитину мистецтва мислення / О. Я. Митник // Початкова школа. – 2005. – № 8. – С. 21–23.
5. Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті : навчальний посібник / за заг. ред. С. П. Бондар. – Рівне : Редакційно - видавничий центр «Тетіс» Міжнародного університету «РЕГІ», 2003. – 200 с.
6. Топузов О. М. Моделювання методів проблемного підходу – шлях до розвитку творчих здібностей школярів / О. М. Топузов // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / Редкол.: Т. І. Сущенко (відп. ред.) та ін. – К. ; Запоріжжя, 2000. – Вип. 17. – С. 55–58.

7. Топузов О. М. Проблемна ситуація в теорії проблемного навчання / О. М. Топузов // Шлях освіти. – 2007. – № 1. – С. 12–16.

8. Топузов О. М. Становлення проблемного навчання в педагогічній науці / О. М. Топузов // Рідна шк. – 2005. – № 1. – С. 57–60.

РЕЗЮМЕ

Цуркан Т. Г., Красий Н. Б. Путь к успеху личности – через проблемное обучения.

В статье рассмотрена теория проблемного обучения, освещены трактовки этого вопроса учеными. Проанализированы позиции относительно определения проблемного подхода как закономерности процесса познания: новый тип обучения, метод обучения, принцип обучения, технология. Охарактеризована специфика проблемно-поисковых методов, в частности, метода проблемного изложения частично-поискового, исследовательского методов, в учебно-познавательной деятельности учащихся. Представлена классификация проблемных ситуаций и определено их влияние на становление успешной личности младшего школьника.

Ключевые слова: успех, проблемное обучение, проблемная ситуация, технология, принцип обучения, метод обучения, частично-поисковый метод, исследовательский метод.

SUMMARY

Turcan T., Krsiy N. The way to person's success – through problem-based learning.

In the article the theory of problem-based learning is revealed. This issue highlights the interpretation of scientists that treated problematic understanding of the functioning of the lesson in different ways, and had a direct impact on the problem situation cognitive activity and psychological state of the individual. Problem-based learning provides the opportunity to creative participation of students in the assimilation of new knowledge, the formation of cognitive interests and creative thinking, high degree of learning and motivation of students. The basis for this is a simulation of the creative process through the creation and management of problem situations in finding a solution. Awareness and solution of problem situations are optimal for independent learners, but under the supervision of a teacher in a joint interaction.

The positions to identify problematic patterns of approach as the process of learning are analyzed: a new type of learning, teaching method, the principle of learning technology. The specific problem-search methods, including the method of problem exposition, part-search, and research methods in the teaching and learning of students are characterized. To create problem situation the teachers should have necessary knowledge of the types of problem situations and didactic tools. Classification of problem situations is made and their impact on the development of a successful young individual is determined. In particular, there are several ways to create problem situations and determine their types accordingly: the collision of students with life events, facts that require theoretical explanation; organization of practical work of students; prompting students to analyze the phenomena of life, leading them to clash with former general perceptions of life events; the formulation of hypotheses; prompting students to compare, generalize new facts with research tasks.

A variety of types of problem issues demonstrates the importance of educational use, causes various ways to create them. Performance Technology of problem-based learning is that it helps to form a harmoniously developed creative personality, able to think logically, systematize and accumulate knowledge, capable of introspection, self-acquired ability to solve problem situations in the classroom to help solve them in independent life.

Key words: success, learning, problem, problem situation, technology, education principle, teaching method, part-search method, research method.method, part-search method, research method.